

Хүннүң дурту чүс чыл ажыг

ШҮҮРЭЭРИН ААЗААН

Россия Федерациязынын Күрүненин Тыва Республикада үндүрүг инспекциясында удуруттуга солушкан.

Москвада топ удуртулга инспекциянын моон мурнундагы начальниги Людмила Мандан-Хорлуунуц ону ук албан-дужаалдан хостаарынын дугайында билдириникин хандырган. Ук албан чериниң удуртучузуна чоонка чедир Кызыл хоорай талазы-биле күрүнениң үндүрүг инспекциязынын начальнигиниң орадакчызы турган Серафима Чалгын-ооловна Сатты РФ-тиң Күрүнениң үндүрүг албанынын удуртучузу А. П. Починюктун 1997 чылдын сентябрь 12-де үндүргени № АБ 35 20/246 дужаалын езуугаар томуйлаан.

өөредилге чери дооскаш, Би-Хем кожуунуң сак-хоо адрынга хой чылдарда ажылдаан. 1990 чылда Би-Хем кожуунуң үндүрүг инспекциязынын начальниги томуйлаткан. Соолу ажылдап турган чери — Кызыл хоорайнын күрүнениң үндүрүг инспекциязынын начальнигиниң орадакчызы. Ундүрүг албанынын II чериниң чөүдөкчизин, шэриг эргеге деңгее алырга — подполковник.

Таныштырылга үезинде чыылган үндүрүг албанынын ажалдакчыларынын айтырылганы харыылап тура, Серафима Чалгын-ооловна чүүнү-даа мурунда кадрлар айтырымына онза доктаап, бүгү талаалыг хыналданы, шүүрелдени артирер сорулгалынын динчатын.

КАМБЫ-ЛАМА — АГНАК ХЕРТЕК

Чонук негелдезин езуугаар Тыва Республикага сарыг шажынын эргелезин тургузарынын талазы-биле айтырыгын хой-интиги организациалары каттыктып алган, демократчы езу-биле көдүрүп үндүрген турган.

Олар ТР-нин Чазанын шажын-чүдүлгелер талазы-биле харысалгалыг ажылдакчызы В. С. Биче-оолдуң өрээлинге хуралдаш, эгелекчи болуту тургускан. Ук эгелекчи болук ийи-ле ай дургузунда хой катал чыгып, хуралдап, кожуунарже сургакчылап үнүп, сарыг шажын талаалкчыларынын үзел-бодаллары сайгарып келгенниниң соонда чыгыс түндүгелге колген — Тывага Камбы-Ламаның эргелезин тургузар. Ол эргеледин чугула херек апарганын үе негеп келген.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ!

АМЫДЫРАЛДЫН ШАПКЫН АГЫМЫНГА АСТЫКПАС ДИЗИНЕРЭ, «ШЫННЫ» ЧАГЫДЫП АЛЫРЫН УТПАНАР. ОЛ — КАЯА-ДАА СИЛЕРНИН ЭДЕРИНЧИНЕР. ЧАРТЫК ЧЫЛДА ӨРТЭЭ — 80 МУН, УШ АИДА — 40 МУН РУБЛЬ, ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА, АЛБАН ЧЕРЛЕРИНГЕ 100 МУН РУБЛЬ.

Чыгыдылганы харылаа черлеринде, ооң чер-черде салбырларында хүлээп ал турар.

Президентиниң ажыл-албаны

ДААЛГАНЫ БЕРГЕН

Тыва Республиканын Президентини Ш. Д. Ооржак хой кезинден тон даараар фабриканың объектинеңе көжүп чоруур далаш хуралды эрттирген. Аңаа бүдүрүлгениң Тулуг, архитектура, чуртталга-коммунал ажыл-агый ламызынын удуртучулары киришкен. Аңаа чамдык четтестер илереттеринген. Благыга чыгы-биле хандырылга системаны ажылгала киирениң хуусаллары үстүп турар. Ынчангаш ук ламынын саймык В. Д. Байгар-оолга ол талазы-биле четтестери эң кыска, он хонук хуусаа ишти-биле чыгалаар далааны берген. Ол далаа күөстүнген чамдык четтестер илереттеринген.

ХУУСААЛАРЫ ТОДАРАТТЫНГАН

Ол-ла хүн Ш. Д. Ооржак Каа-Хем кудумчузуна туттунуп турар чурттага бажынарны болган Ангарск булуварда төс калт бажыга чораш. Ак-Довур-актык болган Кызыл «Чуртаар бажык балгат» кооперативтин шийделгелгил кооперативчилер болган специалистери объекттерде кыдыр чүдүлгелерин тодаратып алганнар. Хоочуннар бажында ийи подьедати бо чылдын ноябрда, төс калт бажында баштайгы 26 квартираны — Чаа чылга чедир бажыга алыртып берген деп, ак-довуркчылар езуун бергенер. Тудуктарынын эрестин-биле ажалдап илтирикени Ш. Д. Ооржак сеп-специалистери объекттерде кыдыр чүдүлгелерин тодаратып алганнар.

БОДУ ТЫВЫСКАН

Сентябрь 17-де ТР-нин Долгандыр турар хүрээлели камгалаар талазы-биле күрүне комитетиниң хуралдаар залына Тыва Республиканың арга-арыг ажылдакчыларынын II съездин болуп эргеп.

Аңаа илеткели ТР-нин Арга-арыг ажыл-агый талазы-биле күрүне комитетиниң даргазы В. И. Кандай кылган. ТР-нин Президентини Ш. Д. Ооржак съездиниң ажылдагы киржиң республиканың арга-арыг ажылдакчыларынын чымчыгыш берге ажыл-ажы үнелеп, Россиянын арга-арыг департаментиниң тургузулганында бээр 200 чыл оюн таварыштыр күш-ажылчы Бастык корр.

ЧУГУЛА АЙТЫРЫЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

Сентябрь 15-те ТР-нин Чазанын бажыныга ТР-нин Президентини Ш. Д. Ооржак республиканың массалыг информативниң ажылдакчылары журналисттер-биле пардалга конференциянын эрттирген. Орта Президент Ш. Д. Ооржак Москва хоорайнын 850 чыл болган байырлагына Тыванын делегациянын баштап алган киржиң чорашынын чугаалаан.

Благыга Президент Ш. Д. Ооржак Ю. Долгоруков атыр шөлдү сентябрь 5-те ажалтканын, Арбатка болган Москва хоорайнын мариниң хүлээп алымыкынын киришкенин онзап демделген.

Москвага дык хой акшо-торикти берип турар деп пардалга медээлерин чугаалап турар, наймыска дээрге наймыска-ла болгай, ыныг турар-лаа ужураг. Москва рынокка уктуктур дык хой чүдүлгелерин кыдыр четтирген, ол хиреле Москваның мөри Ю. М. Лужков хоорай рыноку шылажып эртер кыдыр дык хой ажылды кыдыр турары ооручтүр-дү — деп, Президент чугаалаан.

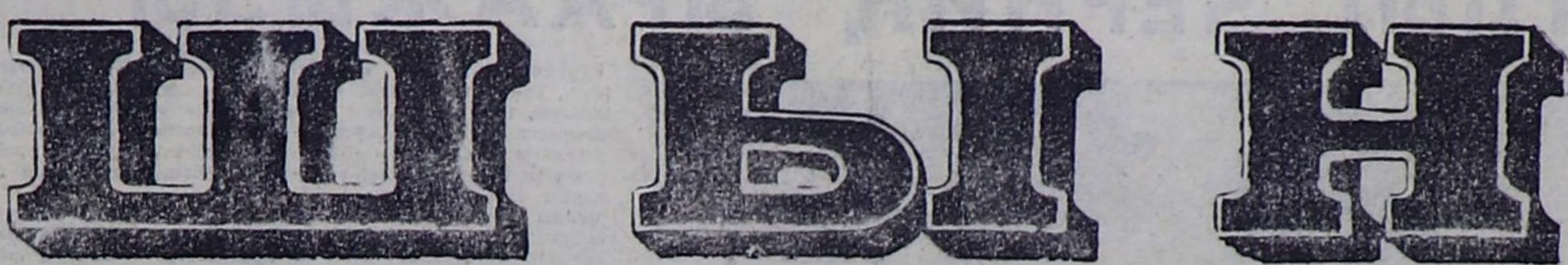
Сентябрь 7-тен 10-га чедир Президент Ш. Д. Ооржак Турциянын Анталаа хоорай болуп эргеп Европа Союзунун парламент комитетиниң хуралына киришкен. Кел чылда болуңуң ажыл-албанынын ээ-биле Москвага көп ажылдаан.

РФ-тин Чазак Баштыгынын бирги орадакчызы В. Е. Немцовка, Чазак Баштыгынын эгээр айтырымлар талазы-биле орадакчызы В. Н. Хлыстововка кирип, чугуаны кылган алымыкыныга кирип тургаш, Кызыл хоорайнын ЧЭТ-тин 15 дугаарлыг котельды келер чылга ажылгала кииренин дугурушкан. Вестин корр.

Судтан

МИНИИШКИН

«Д. Л. Тимеев дээрн 1994 чылдын ноябрда салды-саарылга кирген «Хой-лунуң кужунге бузуреп чораш мен» деп дептерже-жиле Виктор Сергеевич Антиповка хамарыштыр шыла дүүшөс болган он ат-алдарып, мөзү-шылары ба-аза ажыл-херекчи бүдүжүн эң мишин тур».

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 95 (15919)

1997 чылдын сентябрь 20, суббота

Ат салган шагы 21.00.

Садар өртөзө 1000 рубль.

РЕСПУБЛИКА АМЫДЫРАЛЫ

ТЫВАНЫҢ КАМБЫ-ЛАМАЗЫ АГНАК ХЕРТЕККЕ ТР-ниң Президентизи Шериг-оол Дизижинович ООРЖАКТЫҢ байыр чедириникини.

Москва Тывадан ырак-даа болза...

СЕТКИЛИМДЕ АРТЫП КАЛГАН

Үе-дүнген бээр Москваны доландыр хой-хой аймак-соок чоңнар хүрээлел чурттап турганнар. Болуңуң үндүрүлгелериниң тургустууларында бээр 850 чыл онго ол шаг-лаа белеткенип эгеле берген турган. Ийи чылдыг дургузула буруну 93 турсагалдары чартып кылган, 200 чыгам улуг оран-савалары катал тургузуп септен-сөлөң. Оларнын саныга Улуг болган Биче театралары, Күрүнениң тоюгу музейин, Третьякованы, Пушкин атыр музейин, Камгалакчы Христостун Хүрээли, «Намыс» аалчылар бажынык, асоопасты болган өскө-дөө чүдүлгелер хамарыштырып болур. Бо үеде чурттап наймыскалына барган киши бүрүзү Улуг Дөрбөк оруктуу тудуңуң доосту турарып, Манекш шолуң өзе-хере кылыаны эскерип коор. Ийи чылдыг иштинде алдынын келген ажыл-хемчеглер болуңуң түндүктерин берген, 3700 хире чаа рывостары, кафедрени, магистерини, столоваларын ажылгала киирген. Кайгамчык чарап буру бо хоорай-ның дугайында 120 номну үндүрген, 150 мырны чогаалып бизең. Бо бүгүңү көргөн херечилерин чугаалап турары-биле алдырга, Москва калчылар-даа аажок аян кирип, чаламтыкан болуп турар.

Ындыг аян-ишчилги наймыскалаа оң мөри Ю. М. Лужковтуң чалааны-биле бистин республиканын хой эзе киши составыг делегацияны четкен келген. Ону ТР-нин Президентини Ш. Д. Ооржак удуртуп баштаан. Ук делегациянын составына ТР-ниң Улуг Хуралынын Даргазы Г. Ч. Шырын баштаган кирип чораш. Ол-ла харын бис бүгүлге Москваның 850 чыл оюн калдыг ажалды байырлап эрттиргенин делегерчелер-биле чугаалап берген.

— Григорий Чоолуевич, коргузуп, Тверскалга болган албан-еуу ажылчыныкы, Силерден аңыда Москвага бистин республиканың албан-еуу делегациянын составыг, Кызыл Шолге база Оркмылын Ордунга болуп эркинлик концерттер, Тушинга агаар парады хамаар-жыр.

— Бо улуг байырдала калдыг болушкунуң өңе чугулаан көрдүңер?

— Чүү үеде колуд, чуту-дала деп чачыс ай үнелээр берге-дир ийиң. Шуну ажыл-хемчеглерин чачыс бугуңуң буруңуң чүдү кыдыр моончоң. Ындыг болза-даа мөң болуп чоруур-биле алдырга, кылыс-лаа болушкунуң өңе кол, аңаа чугулаа көр турар. Ындыг дөстү бис РФ-тин субъекттериниң, ХКД чуртта-рынын болган Балтиянын төлөөлөриниң Сумележиге ужуражылганыга көрдүсүң. Ук ужуражылганың темазы: «Регионнар аразында кады ажылдакчыла — Россиянын хөгжүлдезинин болган Хамаарышчы Күрүлгелер Демнежилгенинин бажыкчымыкынын үлдөүниң». Ук ай-тырыг талазы-биле кыйгырыгын ук ужуражылгага хүлээп алган.

— Россия Федерациянын бүгү-ле субъекттеринден, ырактык болган чоңуку кадегези чурттардан делегациялар чалааны четкелеп келгенер.

— Бистин улузувусту кан-дык-кадык байырдал хемчег-леринге киришкенин чалаан турганы ол?

— Выход шунтузуңуң. Ынча-лаа-да ол бүгүңүң иңе колунга Кремльдин Соборалг шөлдүңе эркен байырдал

Бо ужуражылгага кол

илеткели Москва хоорай мөри Ю. М. Лужков кылган. Ол регионалдыг кады ажылдакчыларын хөгжүлдериниң чугулааны онзап демделген. Маңаа чугаа чүңү-дөө мурунда Москва биле республика, край, область турарында ийи-мүрү алдырар иштинге харылааларын сай-ырадырынын дугайында чорул турганын демделээри чугула. Москва бүгү-ле-биле укур-уккалыг үнелели алган, ол аңаа даштыкы инвестицияларын алдырары-биле берип, таарымчалыг байдалдарын тургузуп турар. Ю. Лужковтуң болуп турары-биле алдырга, Россиянын регионнары Москваның дам-чыштыр даштыкы инвесторлар-биле дорт харылааларын туудуп ал болуурлар. Мен болдарымга, ол черле чөп шыккан.

Москва хоорай мөри Россиянын күчү-шымдалынын деңгелин оода-чаадаара хоо-урашыкы бетиңиң деңгелинге чедир көдүрениң тоң чугулаанын бузурелгил чугаалап турду. Күрүне өңү-хөргөңиниң хууңуңуң ай-тырымын дагып катип эгил көөри чугула дээрин ол демделген. «ЗИЛ»-ди буу-рашкымын канчыар камгалап ап, күрүнениң холуче делдир эгиткенин база чижел-леп чугаалады. Экономиканын хой-хой адрыларын күрүне чиирлериниң кырында келген деп ол чугаалаан.

— Кол нурузуңуң Москва чыгарыңиң калдыг көзө-биле хой харылажып турдуңар?

— Ындыг чергелгил харылааларын, ужуражылгаларын чезеэни ол дээр. Ындыг болза, бис соңу-барымын ал-министративтиң оруктуу Муруну Тушино районуң удуртукчулары, ажылдакчылары-биле хой харылажып келген бис. Чүге дээ, олар бистин делегациянын шөфке алган турган. Олар бистин конуңуң хүлээп уткуп алган болган боттарынын аңаан-ыраалы, сагыш човашкы-биле бүргөш. Ук район үлөтүр талазы-биле дел хөгжүлгелер районнарнын саныга киреп, ээлеп турар девисээр 105 мүн дөрбелчин километр, ол дээрге Москваның шөлүңүң 11 хуу-уз-дур. Мында 700 мүн хуу-москвачылар чурттап турарлар.

— Амы-хууларда наймыска-ладдың 850 чыл оюн калдыг ыныктыг демделген эрттирген деп болдуңар силер?

— Чүү деп чүү дээр, ону мен чүгүле эки организациаларга ажал-хемчег эвес, а холчок улуг ниитиле-лоя-лититиг ужуражылгалы болушкуну кыдыр санаар мен. Юбилейиң демделген эрттиргенин кемчээли Москва чоң-арыңиң сарыг каттыкчымыкынын, россиянын күрүне-нин даамдыларынын бажыкчылашынынын төвү деп чүдүлдү база катал бадыткан.

— Чүү деп чүү дээр, ону мен чүгүле эки организациаларга ажал-хемчег эвес, а холчок улуг ниитиле-лоя-лититиг ужуражылгалы болушкуну кыдыр санаар мен. Юбилейиң демделген эрттиргенин кемчээли Москва чоң-арыңиң сарыг каттыкчымыкынын, россиянын күрүне-нин даамдыларынын бажыкчылашынынын төвү деп чүдүлдү база катал бадыткан.

Интервьюер Рита САМБУ алган.

ЭҢ-НЕ, ЭҢ-НЕ

«ШЫН» СИЛЕРНИ МАНАН ТУР, ООҢ ЭЖНИ АЖЫК

Амгы рынок үезинде садыг-саарылга калдыг-даа алдырар, кайда-даа негелдериңин бүгүңүң эскерип, харын боттары база ында кириңиң, оң ажык-дузалыгын билеп турар. Харын-даа тус-тус кижилер безин хуу амыдыралында бар артыкшылын сайгар-көрүп, ону СААРЫЛГАЖЕ ажык-биле кириңиң турар болгай. Ынчангаш САДЫГ-СААРЫЛГА болган ОРНАЖЫЛГА амыдырал чурттаарынын база бир аргазы болу берген. Ындыг таварылгада ону көскүзү-биле чарлап диннадыр апаар. Черле ыңшап бо айтырымын чугулазын барымдаалап көргөш, «ШЫН» солуну ону редколлегияга чугаалаш-ка, еске солуннарга бодаларга, ЭҢ-НЕ ЧИИК ӨРТЕК-биле парлаар деп шийтирлээң, оон өртектү-незин тодалардырда, сөстөр санын барымдаалавас.

Чарлаалар (рекламалар) колдуңуң-ла ийи хевирлиг: ХУУ болган УЛУГ ХЕМЧЭЭЛДИГ болур. ХУУ ЧАРЛАЛДАРГА кажыдылалар, өөрүп четтиришиңнери, орнажылга, садыг-лажылга (бажын-балгат, эт-херекселдер, машина-балгат, ачы-дуза, таныжылга, чидириникин, тывышкын адрестери болган еске-даа чарлап хевирлиг чүдүлдер) хамаар-жыр. Оларнын өртөзө: 25—35 мун рубльден ашпас.

УЛУГ ХЕМЧЭЭЛДИГ ЧАРЛАЛДАРГА байыр чедириникиниң, некрологтар (чуруктуг азы чур-руу чок), аукционнар, коңкурстар, албан черле-ринин, организациаларын, акционер ниитилелдерин, каттыкчышыкынары, хуу бүдүрүлгелерин, араг ажыл-агыйларынын чарлаалары хамааржыр. Оларнын өртөзө: 100—150 мун рубль.

Улуг хемчээлдиң рекламалар дээш дугуржулга езуугаар редакциянын агар санынче шийиттирп санажыр.

Ам кичээңгелгил болуп көрүңерден: өртектөр, шынал-ла, кайы-даа солуннарымындан оранчок чиник шыкжыл. Калдыг-даа уткалыг чарлаалдарыңн турдуп алгаш, «ШЫН» солунга келиңер. Эжи-вин кезээде ажык.

Чарлаалар хөйү-биле кээп эгелээрге, номерини иштинге тускай капсырылга-үндүрүлгени белеткеп үндүрер бис. Ол дугайында чарлап тускай болур

Чамдык чарлаалдарыңн орус дыл кырынга ол-ла ола-чаалдырзын парлар.

Мынчал кээрде, чарлаалдар берикчилери «Шын» дамчыштыр хөйүн ойноп ал болур аргалыг болу бээр. Бирээде, чарлаалдар өртөзө ЭҢ-НЕ ЧИИК, ийиде, солун негелдега үш катал үнүп турар, үште, тиражы еске солундарын көвей, дөртте, ону ном-чүп турар кижилерини саны база хөй, ол бүгүңүң түннелинде чарлаалдарыңн хөй-хөй кижилер дораан-на диннап кааптар. Ындыг болганда кымын-биле-де-лаа харылааны, кады ажылдакчылыгын тудуп, тургузуп ал болур-дур.

Албан-организацияны черлеринин, бүдүрүлгелерин, ажыл-агыйларын, каттыкчышыкынарын, акционер ниитилелдериниң удуртукчуларын, бизнес-меннерин, сайгарлыкчыларын «Шын»-биле кады ажылдакчылажык, доктаамаа харылажылгаже чалап тур бис.

Кайгыска-лаа ажыктыг харылажылгаже, кады ажылдакчылажык! «ШЫН» СОЛУНУҢ РЕДКОЛЛЕГИАЗЫ.

Кол редакторнун колонказы

ОНУ ЧӨП АЖЫГЛААР ДИЗЕ...

Дузаламчы

«ШЫНДА» ӨСКЕРТИЛГЕЛЕР

«Шын» — Тывада наамдар, үндүрөр хемчөөд талаа-биле эң улуг, эң көп тагдырлагалы, эртен ордуузу, төгүлүгү солун. Ол дугайты оң хой салгыч номчуучулар коңуң өңи билер. Тыва номчуучу брүзү хоочун солуну хундүлөр, оң оруу моон сонгар-лаа амдырал, ажыл-ише туруп келир бергелер, шатарааннарга торулбас, эң болуруп күзөөри чугаажок.

Амгы хүнерде «Шында» кол сорулганы кандыгыл? Оң харык-шына, денгилде-бырамы кайы хирел? Во айтырларга каксы харынын бөрини ораддыкы көрөйн. Дорту-биле чугааларга, «Шын» Тываның Чазааның солуну болгаш, акмаландырышкыны оон ал турар. Ынчангаш ТР-ниң Президентизиниң база Чазааның экономикада, социал болгаш өске-лаа адырларда чорудуп турар өскертилгелерин, чаартыгаларын республиканың чоңунга солун арныннарга доктаамал, шының чарыдарын Чазаа биле редакцияның аразында чардыган тургузукчу керээде тодаргайлап бижээт. Ону сагып турар бис, ол-ла шын-биле, ол-ла туруш-биле ажылдар апар бис. Оон-биле кады «Шын» чоңуну солуну болганда, номчуучуларның бөгүнүгү негелделерин, сонургалдарын азы оларның чүну номчукап турарын кичээлгейниң төвүнге хаара тудар ужурулг бис. Тодаргайлаарга, солун арныннарга хүнүң чидиг айтырларын адып каапнас дээш, шыр-баар мындыг бис.

Салган сорулганы чедип алдырыңа солунуң саң-көө байдалың мунгарыңа берге байдала келгени шактыктап турар. Амгы хүнерде солунуң республика тидогарызыңа, пенсия фондуңа, бюджеттен дамшкар фондуларга, ажылдакчыларның шалыңыңа, арена өртөө, гонорар төвөрүңге, харылдаа черинге өрелери 600 миллион рубль чедип турар. Солун парлар саазын төгөй. Улуг өрелерге бекеттиргере, берге-ле херектир. Чүгө бисте редакцияда эвес, а бұдуң Тывада, Россияда бо талаа-биле байдал мындыг дөвөрин билеп турар бис. Ындыг турбуже, Чазаа сан-хөөнүң дуза-деткимчези «Шында» дары хереклеттинип турарын чугаалап кагымса артык эвес боор. Ол чокта берге байдалан уштунары биске дыка-ла берге боор.

Бодунуң талааыңдан солунуң редакцияны артык болгуде чарыгдаларың өвөөжер дээш, практиктиг хемчеглерин аң эгелээң. Ылавылап чугаалаарга, чекемейинг-лаа азыркыңа болза, бо айның 15-тен бээр 12 кижини кызырылгала таварыштырып, ажылдан хостар ужурга келдиңи. Ийн аалды, сес кабинетти ТР-ниң Парлаада болгаш информация талааның күрүне комитетинче эгдил бердиңи (арена өртөө 50 хуу хере эвөөжилдиг турарымы ол). Во-ла бөгүнүң ийитпал-биле солун коллективни, кызырылгала таварышкан эш-өөр билишчин-биле хүлөөп алгын деп билеп турар мен. Уениң байдалы шактычаар ыйылып кээрге, канчаар боор, мындыг шынтыр-ини хүлөөп алдың шилп алганымы ол-дур.

Оон аңгыда редакцияга ажылдап турган өрги килдистерниң догөзгөн дүжүргеш, чаа килдистерни тургускан, од өскертилгелер-биле кады чамдык акылдакчыларны каттап томуйлашкыны кылган бис. Чажыргаш канчаар — редакция аныксаан. Анык карларымсака улуг иделгиди салып турар бис. Чарлаа, реклама болгаш шитки коммерция ажылдыны талаа-биле тускай килдисти тургустуусе.

Түнеинде, Тыва Чазаа-тың деткимчезиниң ачмазына «Шын» моон-лаа сонгар унер, номчуучуларынга чедер дээрин бузурелин-биле чугаалап болур. Болуусе талааның «Шыны» номчуштуг, солун, утка-шындалы болуун дээш, чогаалдыкы өзү-биле ажылдакчылар номчукурга чугаалап каар улус-тур бис. Чажыргаш чегрелестип келир 1995 чылда бистин солуну баш улур маалда чагылып алдыр номчукурга сарыларын каайн.

В. ХОМУШКУ, Кол редактор.

РФ-тиң Чазааның 1997 чылдың февраль 26-да 224 дугаарың «Россия Федерациязының агроулеттер комплекзиниң экономикай байдалдарга дүштүр ажылдарының дугайында» доктаалында чуртту хой ажылын сайырадыр талаа-биле күрүне деткимчезин 1997 чылда федералдыг бюджеттен бөриниң хемчеглерин айткан.

РФ-тиң Көдө ажыл-агый болгаш аш-чөм яамызы база Саң яамызы бо чылын чуртту хой ажылын, ылаңгы социал ужуру-дузалыг дүк бодуруп турар деис-кээрлерге, төрүүр хойнуң баш сагыга дүштүр күрүне дузаламчымы кылдыр ака-ша-төгериң-биле деткири ажыктыг деп санап турар. 1997 чылда РФ-тиң Көдө ажыл-агый болгаш аш-чөм баа Саң яамызы чуртту хой ажылын деткир талаа-ам-биле дараазында күрүне дузаламчымы доктаадып тургускан.

Көдө ажыл-агый продуциязы дүктү бодуруп турар бодурулгелер (хуу улустуң малы хамаарышпас) бо чылдың январь 1-ниң Статистика талаа-биле күрүне комитетиниң берген санын сузгар Тыва Республикаың деис-көөрүңге бир төрүүр хойга 90 муң рубль күрүне дузаламчымын бээр. Күрүне дузаламчымын ийн эвечер-биле төлөп бээр көрдүң. Хой кыргылдымыга белеткел ажылдарын чорунары болгаш кыргылдымы

кыска хуусаада шалыктыг доовары дөш 1998 чылдың май 1-ге чедир ол көрдүң күрүне дузаламчымын 50 хуузуң төлөп бээр. Артык 50 хуузуң кыштагылашкында эки белеткенип алдырыңа дузаламчы болуун дөш 1998 чылдың сентябрь 1-ге чедир төлөп.

Күрүне дузаламчымын төлөп бөриниң кол документи — көдө ажыл-агый эргелелинде колхоз, совхозтарның айы-биле хой бакчыны санын көргүскен шын-амта. Көдө ажыл-агый бугурулгелеринде төрүүр хой, өшкүңүң сайы, статистика органдарың «Мал ажылы-агый» деп бадаларың мөдөөлөрүң деп 24 дугаарың форманың 1997 чылдың январь 1-де берген мөдөөлөрүңде карыш-бас ужурулг. Төрүүр хой, өшкүңүң санын дугайында шындалың тус чериниң көдө ажыл-агый эргелелерин, статистика органдары бээр.

Кожуунуң көдө ажыл-агый эргелелери ажалы-агыйлардан кирген шынылгага үлөөлөдөш түдөш, өтүтү тургускам, ажыл-агыйларын турар черин, оларның бакчаларда агар санын айттыр. Оон бир хоогазын тус чериниң федералдыг казна-чөйүзүңа күрүне дузаламчымы кылдыр айткыш бээр. Ийн дугаар хоолгазы көдө ажыл-агый эргелелинге, үш дугаар хоолгазы күрүне дузаламчымы алыр ажыл-агыйның боду-на турар. Федералдыг казна-

чөйүздөдөн келген акша-кө-рөжиниң ТР-ниң казна-чөйү-зүсү көдө ажыл-агый эргелелеринде келген түдөш өтөттү болгаш шынылга-ны барымдалап тургаш кө-дө ажыл-агый бодурулге-леринче шилчидер.

Во доктаала үлөөлөдөш, РФ-тиң Көдө ажыл-агый болгаш аш-чөм баа Саң яамызының 1995 чылдың июль 13-те база 1996 чылдың апрель 9-та хүлөөп алганы хой дүгү дөш күрүне дузаламчымын төлөөрүңиң дугайында тургускан чөп-шөрелери күш чок болур. Бистиг көрө.

Чурукчунуң 60 харлаарыңа

ДАГЛЫГ ЧЕРНИҢ ЫРААЖЫЗЫ

Тываның комсомол шаңналының лауреады, Тываның Чурукчулар эвилелиниң даргазыңа элээн каш чылдарда ажылдап чораян РФ-тиң Чурукчулар эвилелиниң кижигүңү Сарыг-оол Шожуг-оолович Саая бистин аравыска чораян болза, бо хүнерде 60 харлап турар ийик.

Сарыг-оол Саая Тываның база бир каттаптыкымса, онзагай булуңу калып-ширини бодурулг Мөңгүн-Тайгага хой бөйүтүңгөн болгаш өскөн. Ынчангаш оң төрөң чериниң мөңгө ак мөңгилерлиг белик суур дугайы, аян-шиңчилиг чыйгалары, шулурады аккан азыг хемчигештери, ховар эртен аңи-мен, үнүш-бойдуу оон уран чогаалдыгыңаңа салларың чедирип, бугу на-зынында сорук кириңки

А. И. Вычужанин, А. И. Алексеев болгаш өскерт-лер-лаа ажылдап турган. Олар боттарының өөреникчи-леринге уран чүгөү ынак-шылды, белик мергежиле хүндүткелди, оран-делегей-нин чараш, чүүл-бүрү он-баа-зынын угаап, көрүп бил-риң өөрелерин кызыдып турганар. Сарыг-оол Саая 1964 чылда ук училищени чедипкениң дооскаш, баш-лай Кызылдан анык көрү-чүр төвөрүңа чурукчулар ажылдаан оон соода РСФСР-ниң Чурулга уран чүүл фон-дузуңуң Тывада чуртул-бү-дүрүлгө мастерскаяныга чу-рукчулар кирген, республи-ка чергелиг чурулга делег-елеринге доктаамал киржиң эгелээң.

чурукчуңуң төрөң Тываа-зын, оон кижилериниң ову-р-хевир, бодурулгун уян аян-шыңың апарыңа бирги ба-дыткалың ол болган.

Ол чөдө Саая хой-хөй эгө-д-тарың чуруп, бодуңуң чога-дыкы ажылыңа он-баазың бодурутарың ажылдарының аргаларын шудургу шингө-дип турган. «Каргы бакчы-лап күс», «Мөңгүн-Тайга» деп чуруктарыңа өңүң дузаа-зы-биле бойдушту дириңкил көргүзүп, күш кирип, боду-нуң көрүңүң көдүрүшкүңи-биле дамчып турар. Оң боду-с бойдус чуруктарыңа кижиг-болгаш бодуштуң үзүл-гөс харылаазы тоожутуңуң келген. Сарыг-оол Сааяның темалыг чуруктарыңа беэни бойдус чурумалы ниити те-маның тодардыкчымы бол-ган немекчиин боп илереп кээр. Ол «Чырыдышкының баштайгы комиссарлары» деп чурукту ууткаар дөш деми-селдиң чылдарыңа турса-кааткан. Ынчан баштайгы башкылар ырак-узак суму-дыралдык уук-соксаал чок уа бижикке өөредир херекти эгелөөнөр. Чурукта болу-ш-кун кадык-ширин тайгалар-ның баарында болуп турар, а ынаачарга дүвүрелдин, ку-юңуң өңгөри республикага ылаңгы чаартылгаларың белең эвес байдалың дамчы-дып турар. А «Хүреш» деп чурукту ал көөр болза, өң-нөрин, бойдус каасталгазы-мың бир аңгы таарыштыр-галы-биле шуут аңгы аян-шыңың көргүзүп турар. Маңаң ак дагдар сүр-күчү-лүг көстүп, мөгө-шыгарык эр-лерин улам сорук кириңип турганың. Ол чурук Москва-га Бүгү-өвилелиң «Күш-культура болгаш спорт чу-рулга уран чүүлүң» деп делегелге чедипкениң кири-шкен болгаш оң соода Чехословакияның Братисла-ва хоорайта делегел делет-гезинге салдың. 1970 чыл-дарың оран үзгөйдө чурук-чуңуң «Мөңгүн-Тайганың сак-малчылары» база «Наалым» деп чуруктары зона болгаш

Бүгү-Россия делегелерини-ге оон ат-сураан айткың. Ол ийн чурук бодуңуң ажыл-шыңилериниң амдыралыңа турсактапкн чурулга аргазы-биле тоожушкун бооп иле-рээр. С. Ш. Сааяның чогаалды-чы ажыл-чорудулганында портреттер — бодуңуң ажыл-шыңи кижилер, уран чүүл-дүң мастерлери, республика-ның сурагың кижилери — кымнары чок дээр, бир он-загай черин ээлеп турар. Оларның аразында РСФСР-нин И. Ренин аттыг күрүне шаңналының лауреады, су-нирлаг даш чоңукузу Байыр Байыңдының портрети бааза бар. Ылаа чогаалдыкы ажыл-дың кижии каш минутта иш-тинде ажылдан чардымың, боданы берген оран. Чурук-туң чырык, чымыг өңү кө-рүңүңү хаара туду бээр. Ты-ва даш чоңукуларыңың топтут, бодуштуг, көөргөт-ти-нер хөөн чок бир мөүлөш-өвүр-хевириниң ында сиңген. Ос-кааткан. «Тоолчу» деп чуруун да автор үениң болгаш амы-дыралдык уук-соксаал чок агарымын илереткен. Тоолчуңу боруңу көкээлериң баарың-да көргүскөн, шынап-ла, үе-лериниң үзүлбөс тудуш хары-лааның бадыткап турар ышкаш.

Сарыг-оол Саая чүгө бо-дунуң төрөң черин эвес, а бугу Тываның булуңуңуң кеңип, Тес-Хеминиң, Тоюнуң, Бай-Тайганың бойдус-чуру-малың, ажыл-иши кижиле-рини чуруктарыңа бодуңуң көрүжү-биле, чуруур аргалар-ры-биле чуруп көргүзүп чо-раан. Чурукчуларның Бүгү-өвилелиң Чогаалдыга ба-жыңдарыңа каш удаа че-дип, аңа бир аны, россияй-кы пейзажтарың чуруп, Мек-сикага, Моолга аян-чорукта-рының үениң бодуңуңуң көр-үжү-биле ында амырдык-ды, ужурашканың, танышкан кижилерин биске дамчыдып көзү чораян.

С. Ш. Саая иштени сарыш-сеткип, философуңуңуң тур-жубу-биле Николай Рерихти доек-сээр, оң уран чурулгазы-бын чурукчуңуң архиваңда.

ЭР КИЖИ ДУГАЙЫНДА

ШЫНАП-ЛА, КАНДЫГ ИЙИК БИС?

Хоойлу билбес — хол чедер

Монгуш Мадонуң «Эр кижиге дугайында бодале деп айтыр көдүргөн үениң. А мен база ушакшылаан, чамдык бодалдарыңың илередиң көрөйн.

Ажы-төлүңе ынак, ак сеткилдиң, иңиг чуректиң, мерген угааның, уран-шевер холдарың, соругданың сал-бас, «тос бергени» эрпип шыл-даар, чүгө-даа торулбас, эңи-сеткилдиң, эр бодуштуг, топ-тү-томааның, эдерикшен өөрүңе эргим, кады чурт-таан херэжэн эңиңиң хайы-ралыг эжи, улус-чонун, эш-өөрү-биле эдерип билер, төлөтүп эрлер төрөң Тыва-ыста төмөң, ыныды оол-дар аравыста эвөөш эвес. Ынчалза-лаа «бу удаада чу-чуңуңа дугайында эвес, а бичин оолду суздуг кылдыр канчаар кижизиг-се кил деп айтырыңа доктар болдыгы мен.

лы бо хүнерде колдуңда ааваларың холдуңа. Хүн бү-рүңүң амдыралыңың кул-туразы баштай-ла ө-бүлөгө тургустунар чүве болганда, кижизидилге ажылын адал-уе деңге сумеленип кылар. Ада кижиге ө-бүлени баштап, аңа таарымчалыг психолог-туп байдалды тургузуп, ө-бүлениң кижизинериниң на-Ыралын быктагылаар, ак-ы-дулду бот-боттарың хүндү-леткип билер, дузалалып, деткижер кылдыр өөредип, чагың-сургаар ужурулг. Ды-ка хөй ө-бүлелер (ылаңгы хоорайларда) оолдарың бичи-зинде күш-ажыла эжи өгөт-төйүн турарывыстан ажалдыктарың болгаш ажыл кылар хөөнчоттарың саны көлүңүп турар чанаас боор... Долгаңдыр турар байдалы-выста, ийитилеңгезе, оол-дарывысты үрөп турар чүүл-де-ле хөй: эр кижилериниң арагаже туралы, ажыл кы-лар чон чогу — келир уеде кем-херек үлгүлери анык-тарын тытырыңа чылда-лаа боор турар-дыр... Бир чамдык ө-бүлелер сөөлүгү уеде чүгө боттарыңың хуу-руда негелелерин, херелест-терин бодар; бир черден жүңге хамаарышкан бодал-дар-ла хөй. Хөй-хөй оолдары-нин чүрүм чүрүп турар чыл-дагааны чогуң үчүл? Маңаа хамаарыштыр мен бодалдарың чугаалайын.

Бистин оолдарымыс тө-рүмелден багай кижилер болур эвес, аажы-чаның, ме-нин чоңунуң ө-бүлө, школа, долгаңдыр турар байдал хө-рунда-ла болгай. «Берег» оолдар колдуңуңа-ла оларга мөзү-шыннар талаа-биле үлө-чөк болуп шылааңа, үлө-гүлүгүң мижир-чотушур, үлө-гү-лүгүң ийитки делегейиниң салбас ө-бүлөлөргө өвөр. Ол ө-бүлөлөргө ажы-тол кижизидери деп ийитилеп мун-гунга хүлээрге күөстөттиң-мейиң турар. Ындыг ат сет-килдиң эвес ө-бүлөлөр бисте эвөөш эвес — хөй-хөй... А ла кижиниң кижизидиң-ки салбасы күлүлгана — ө-бүлөдө кижизидилге ажы-

лелер бар болгай. Ада-иле-ри аралаар ө-бүлелерден арагалар, угаан-медерелин тендер бодумелдер ажы-лаар оолдар үнүп турар. Оларның ада-иезиниң үлөгери байр сайдарыг бооп, док-таамал алгыш-кырыш, шош-тоолда, уругтарыңа каркы хамаарыла бо ө-бүлөлөргө болуп турар.

Педагогиктиг билгилериң чедипкеси ө-бүлелер ба-за хөй, оларга башкы эр-теңип кадрларын, кижизиди-чи башкыларын арга-сүмөзү херек. Ол ө-бүлелер-нин уругларың кижизидери-ңде ойталаң деп санап төлө-бөс, оларга чүгө педагогик-тиг билгилер-биле чөпсөглө-түп чургула, бугу-ле инфо-мация каналдарын ажалтап, дуржулгалыг бакчалар-би-ле харылаагыр. Каркы сет-ки-биле нөөр хөөн чок чо-рук казан-да, кижизидилге ажылыңың оруңа турбас ужурулг. Уругларың чүгө ынакшыл, эллек-эвилден ха-маарыла-биле шың кижизиди-ленип болур. Ынчангаш чык-ка сеткилдиң, ажы-төлүңе ынак адыңың ажы-толү ба-гай кижилер болбас. Кыдат улустуң: «Чер кырыңа чым-чак баян чоруп кижиниң оруу ак болгаш уауң болур» деп үлөгөр домаңдаң дыка ханы утка бар. Оолдар ул-галып келген, частыргы кыл-байн эжи төлөткн кижилер болуң деп бодар болуусе, дыка хөй кижилерниң кызыкам ажылы негеттенир. Бис дыка-ла хөй чүүлдерин эртерин алган-дыр бис. Ын-чангаш ада-илер, башкылар, шунтувса демнежер ужурулг! Оолдарың эрте чачың-дан эгелеп эр кижиниң бугу-ле ажалыңыңе чачыңы-раалыңар, өбөлгөрүңүңүң мөзү-бүдүрү, аажы-чаны, чачыңыларын чугаалап ол-дуңуңуңуң оон кижиге бөзү-келген, ө-бүлөүңүң аажы-ракчы, камгалакчымы болур дугайыңа, бичиңиңиң-леде угаадың, ол хүлээлгелеринге оон белеткел өөредилиңиң! Во бөгүнүң алады үзгөйдө ө-бүлөгө, школага өөредил-болза эки түңнелдиң, чедим-

ның, үзгөдөриниң сурукчуво бооп чораян. Ынчангаш оң дыка хөй чуруктарыңа ре-рихти аян сиңген, аңа ту-раскады «Н. Рерихтиң экс-педицады Топ Аңада», «Ре-рих Тибетте» деп чуруктар-ны чурас. Чурукчу 80—90 чылдарда, чогаалдыкы ажыл-чорудулганыңың башкың үе-зинде төөгү темалыче хандыкшып, аңгы-аңгы үе-ча-ларга турсактапкн ажылдар-ны чурас. Ында 60 ма-дирларның тура халышык-ны, Ада-чурттуң Улуг дай-ны, Тываның ТАР үениңде болгаш оң соода-лаа үелер-де хөгжүлдөш дээш чыпк-каар болза, бистиг төөгү-тү-түң тусту-с арнынарн чы-тып алар бис.

Бөгүн бистиг аравыска чо-раан болза алдан харлаар, талайдылаң. «Бот-тускал-кың көрүштүг, мөзү-бүдүштүг чу-рукчу Сарыг-оол Шожуг-оол-оон Саая бодуңуң чогаалды-чы ажыл-чорудулганың чөкөтөлүшүңиңиң үениңе бистен чарып чоруткан. Ол ТР-ниң Чурукчулар эвилели-нин баштаар чери даргалап тура, оң мурнуңда эвилели-нин анык чурукчулар сек-цияның УЛУГУРУң тура-лаа, өвүп оран анык чурукчулар дөш улуг сагыш салыш-кыны илереп чораян. Оң Чурукчулар эвилелиң дык-хөй турар үениңде дык хөй чурукчулар чогаалдыкы ма-стерскаларга чедиген. Ол дөш бистиг анык чурукчу-ларымы аңа өөрүп четтир-гениң ам-даа чугаалап чо-руулар.

Чурукчу С. Ш. Сааяның ады оң бир онзагай көрү-түг, бир онзагай аян-шиң-чи-лиг чуруктарыңа мөңгөжит-тинген. Оң дыка хөй чурук-чулар РФ-тиң, ТР-ниң Чурул-га уран чүүл фондуларында, музейлер фондуларында кир-ген. РСФСР-ниң, ССРЭ-ниң Чурукчулар сөөдөлериңиң делегаты бооп, оларның ажыл-ына киришкелээң, «Хүндү-леддиң Демдөө» орден-биле шаңнаткан.

Александр ХЕРТЕК, РФ-тиң Чурукчулар эвилелиниң кижигүңү, искусствовед.

ЧУРУКТА: С. Ш. Саая бо чүүлүң автору-биле «Көдө хөгжүмчүлөр» деп чуруунуң барында.

Чурукчуңуң архиваңда.

дең-дески эвес байдалга ижизидилге ажылын чорудары дыка берге. Бот илеретин сазы көү-ү-дүңүң төлөткн, мөзү-бүдүштүг кылдыр өстүрүп хүлээл-гезинге күң чөптөстөн турар. Оң-биле кады долу эвес ө-бүлелер, өскүс уругларың саны... Во бугу кижизидилге ажылын улам нарын болду-руп турары бидингир. Кижизидилге ажылы деп нарын айтыр кайда боор. Во ай-тыр берге-дир дөш апар эрге бисте чок-ла болгай. Ажы-тоолду кижизидер апар.

Тыва кижиге канды-лаа үе-де ажы-толун сула салып, кижизидилге салбайн чорбаан, кижизидилге чорурлар: «Кижизидилге болуру чачында, аңа бодуру күлүңүңа» деп мергеш үлөгөргө үзгөндөш, ижизидилгени чачында ижизидилгениң оруңа турбас ужурулг. Уругларың чүгө ынакшыл, эллек-эвилден ха-маарыла-биле шың кижизиди-ленип болур. Ынчангаш чык-ка сеткилдиң, ажы-төлүңе ынак адыңың ажы-толү ба-гай кижилер болбас. Кыдат улустуң: «Чер кырыңа чым-чак баян чоруп кижиниң оруу ак болгаш уауң болур» деп үлөгөр домаңдаң дыка ханы утка бар. Оолдар ул-галып келген, частыргы кыл-байн эжи төлөткн кижилер болуң деп бодар болуусе, дыка хөй кижилерниң кызыкам ажылы негеттенир. Бис дыка-ла хөй чүүлдерин эртерин алган-дыр бис. Ын-чангаш ада-илер, башкылар, шунтувса демнежер ужурулг! Оолдарың эрте чачың-дан эгелеп эр кижиниң бугу-ле ажалыңыңе чачыңы-раалыңар, өбөлгөрүңүңүң мөзү-бүдүрү, аажы-чаны, чачыңыларын чугаалап ол-дуңуңуңуң оон кижиге бөзү-келген, ө-бүлөүңүң аажы-ракчы, камгалакчымы болур дугайыңа, бичиңиңиң-леде угаадың, ол хүлээлгелеринге оон белеткел өөредилиңиң! Во бөгүнүң алады үзгөйдө ө-бүлөгө, школага өөредил-болза эки түңнелдиң, чедим-

Тывада кайгамчык салым-чачаның оолдарың кайзың оң дээр боор. Оларның дугайында хөй-хөй номнар, кино-лар бар. Оларның бирээзи — сузүлүг эр, бодумастыг болдуруп дөш, бодун тып-сып чурттап чоруп (А. Авап-чор), Олег Палтың Тойбат деп болдо мен. Тыва өлөр деп бодуруңуң эртем-бил-гил, бидингү болуп, эртем-билгиниң түгө чөп дөш хар-ман чок чарык болза, Тыва эвес, хөй уругларың, чедим-мас болгаш эртем-билиңиң, культураның денелге кү-дү дээш, канды-лаа ө-бүлө-лөр бар болгай... Мындыг

Борис КАЗЫРКЫПАН, Мөңгүн-Тайга кожуу.

ЧЫЛАН ЧИПКЕН КИЖИ

Болган таварылга

Бичан аалдар тайгалап үнөр муручу чарында, алды ай ортан үезинде. Кок-Тал бугазында даган чүбөдүр. Ол үезде сүт бакы, буга дагы дагыры бир-ле улуу багыраал болуп турган. Хорум-Дагы чыккан оруктук белдир, бирге Хемчик, Чыргактын ол-бо талаанында суур-сумулардан хамык чон сөктүп кээр, кижичи бакы кирзирт, айт бакы козурт турар. Бичан Хорум-Даг мөгөлери Шалдан-Иргек (ады-ла ол), Монгуш Кому, Монгуш Эргек сугларынын Чыргак-Аксынга кижиче акылдарынан турган кончуг дээт үези турган. Бо уадада битиң үш мөгөвс үжөлээ арткан. Дырышак-Баштыг Шалдан-Иргек шүлгөн, Монгуш Кому жүжүрүлгөн, Монгуш Эргектин шүкү чегин үлөшкөн, оон Чүгүрүк-Шалдан-Иргек эртен. Ам түгү боор, чононда алдан-маалдырар, самбакыктар уктук бис джир, адыг-чырып дээнде өлүг-адам хорум-дагылары ана хам-калча, мөгөлери шүлгөн, адыг эртен — чүлө хөрээ эдер чүвелер чоруп турган.

Ол үезде спирити доскаар-доскаары-биле дугураанал садар болганда, хөрөөн чон: «Күжүр эрлерин, чүртүгүн адын сыйпаан ээрлерин, ээрлерин Кадый огул мөгө Иргекке дашкадан туураар, Ооба-огул шайдайдыр! Чүгүрүк айттыг мөгө, Эргекке, Кому чачына хува, илгинден сунунар, чаваа айт угаб, чагай чүвелерин шайдайдыр!» джиги тургаш, чалаң спирити үш кижээ эндере сыгап алганар.

Үш мөгөниң баарында эгд-даа эгт оваа, үскен, баскан быттак-даа эндерик. Мөгө чүвелерин эдичи казырдыр лайнап каап, быттактарны үзе соккулааш, чыгылан чонче, бичин оолдарже чагып каап орда, чоргаар сүрүтүүн-даа чүү дээр ону, бир-ле тоол-доматка-ла чүве гег. Бичан чоруй, ам чеке боор, үш ар-даа ээререн. Бичан аалдыг Эргектин биле Кому буну улузу алгаш барган, а суур чачында аалдыг Шалдан-Иргек улаштыр ишкен, салды артында терезин араныңа ужуң калган. Хайлыг кулдуру, удуурда аксын анылып аар, ам артында ойталап алгаш удуур кижичи боол-тур. Ол-ла чүве хай болган, ол чок-кызынчы терезин арабы, шынап-ла, чылан ораны чер турган. Та

Чап ЧҮЛДҮМ.

АЙДЫС ЫЖЫН ШУУДУП ОР МЕН

Авайым сээң хурен-кыскал аржылыгыны — Азында дээр сактың чоруп ужуруң чүд? Салбактардыг чечек бурзээн торгу ону Шапкин Хемчиник оймактары дөмөйлөшкөк. Кара чалың унаштыр-ла эстей хадаан. Сары-ала ховаган дег бүрүлериң. Ураң шыяг угулаалыг чуркытар. Убса-Хөлүм чалгыны олар сырбын оштаар. Дамды суу дег монгуң сырғаг дошкалары. Чайыналган сыры оттар чашканың бээр. Аныа улай шак ол шевэр артылаң нос. Аң-шыяты хөвир кинрген хилиң шөл-ле. Каас эрчим эдилегин ол-ла ыңчар. Каш чылдар нүрун көргөш, оңа бержик. Сен-даа база наам дөзөң, бурганпактың. Сеткилиңиз бунуң боор, бис-даа чор бис. Эртежи хун козөңөңгө ойнаар дүштө. Сербениңиң шага тугтай, чүдө кыссын. Четээң, барбаң ораныңа алам сенээ, Чемпир артың айдыс ыжын шуудуп ор мен.

Олчак-оол МОНГУШ.

ШЕ-ЧЕРИМ

Эвир куду кыптайтылаан, Эңимейди чалыңнара, Балдыр-бээжек оолчук чорашаң, Манпап өскөн аман черим... Анайларым ийстерим, Дажок чаптап иңектээң, Чалым тинге эне-баштай, Чагылалдыр ыртпаканым... Өбгөлөрдүм бурч чүртү, Өл-ле хаактыг

ЭРГИЙ БОДАП, СОМНАП ОР МЕН

Шулуглел

I.
Эки-багым Коптарза-даа, Эрес-кеңээм мактаза-даа, Эрим чонда өрөм чок! — деп, Эрте дирттиң, сөгтөвөс мен.

Эртинелиң өртөмчөйгө Электинден төртүтүңгөш, Эмиг чаштан өскөн хемим Эрим чонга таныштырай!

Эрээң шокар чүзүң сүрүт, Экти бедик, байза шашкан, Эглип баткан Байжы хем!

Эмиг чаштың омаа көстүп, Эге кызым чангыланган, Эрик баары Бозагага Эпти баргаш, мөгөөр мен.

Этпектиң кавайымны, Ээл өскөн авайымны, Эрим чүрүм Байжыны Эргеленип, саптың чор меп.

Энмектең каан кавайымга Эмизерде часында бээр... Эрим сеткил чүрээң долган, Эрим авам мынчаар ылаар:

«Эгин содам кеттиникеп, Эзинден дөвип, самнаар... Эпти шүлүр ачаң дөзөөң Эр эр бооп дорук, огулм!»

Эркиңгөш бооп өзүп ора, Эге шенеп хурешкен мен. Элеэн шыраак мөгө дирткен, Экеңдейин арыг кагдым!

Эртен-дүшкөн чону таныр, Эдериккен өрүк мактаар, Эки кижичи — Ондар! — джигир, Эзиринге ачамны олар Эпти чедип, сөлдө чоруур.

Эрте дүшкөн салгал дамчааң, Эмнеттинмес хоочу болган, Эрим чонда алган «шолам» Эмиг чаш дег, Үңгээрлер бис!

Эгин боозун шыгаай туткаш, Ээттен өскөз атлас ачам, Эзим кирген курут келбес, Эрес ачың мээң ачам.

Эркиңгөш бооп өзүп келдиң, Экимане бердим, огулм, Эткин өйдө сыннаарда Эдертин аайы, чоруур бис! — дээң.

Эртек басып, сапап турдум, Эвээң хонук артып калды, Эзерттенч, аттыңнакшаң, Эзим углай көргүлээр мен...

Эскерип кааш, ачам мени Эшкедеве, үе четер, Эки хынан, белеткен — дээш, Эктиң чаксааш, мынчаар чагаал,

Элик караан часпас адар Эрес ачың көргүс, огулм, Эгинде боң чазылтаңда Эттен өскөз дөгбөзүн! — дээң.

Эмин эрттир ырак терде Элик углай боолал болбас, Эдичи бакка балылаңа, Эзим кирген, куйлап өлүр...

Эртинелиң тандымыстан Эге курут аттанамас бис, Эмигил аң көстүп чораа, Эгинде боң шыгаава дээң...

Эркиңгөш элентирин Эпти көрүп таварыштым, Эмизерге чашкы шаамны Эргий бодап, ордуладым...

Эрим ачам чагылары Этте, сөөктө сиңе берген, Эмигил аң адыр туржук, Эрттеримде хойгуслас мен.

Эптиң, чөптүгү угадыңгы Эмге, таңга дөмөйлээр мен, Эрте оорум ыңчангыңгы Эдигер чокка шиллэр чор меп.

Этпек баштыг ий дөмдөк Экилегим ачам көрбөң, Эпти «бештер», «дөрттер» алыр

Эр-хей-дир бо, огулдуң — дээр, Эрте айттыр бакшылардан Эрбениң сөс дыңдатылаң меп.

Эп өскөн авам ышпаш, Эргеленип, бакым суйбаар... Эртинени бойдус чаяар, Эртеннери номдан тывар, Эки кызып өрөн! — джигир, Эпти чачың, дузалакыр...

Эгин содаан дээрлээн ачам, Ээлчээңде онаан октааш, Эктиң чаксааш, девир ачам.

Эвээң чонуг суурларны Эргип, кезип шүгбөс ачам, Эт, мал шаңчал алырмандың Эпчоксунар чөптүгү ачам.

Эртем-ижичи эмчи, малчын Эзегинден дүшпөс ачам, Эзирттиңтер суксуң суруп, Эжик соктап чорбас ачам, Эге дегген аарыгдан Эдди-ханы шүүрөлгөн.

Эччиледиң, аржааналдып Экирттир дээш чалашкан бис... Эжим-өөрүм ор бе дээңизг, Эргий көргөш,

«Кызыл-дугааң» Эртек басып санаарымга, Элеэн чылдар шуужу эртекен.

Эртинимес кажымдалдың Элегия шүлүгдөлиң, Эрим ачам эртен оорум Эргий бодап сомнап ор меп.

Эйдег чокка дөзөңнүң Эскербээң мен, күжүр ачай, Эштериниң сагыныкыңы Эпти сенээ дөмөйлээр-дир.

Эдер-оолдуг туугазыңга Эзегинде шыңгылаң мен, Эрмаа деп улуң угабам Эскергени шың-дыр диди.

Эргиниңте чүдүн долгап, Эзегинден дыңнап орган, Энем күжүр дөстүмүз боор Эргелеккен ырызы бо:

Эрэм сугуң сай-ла дажы Эрээң шокар болбайн капчаар.

Энерелдиг адашкылар Эге дөмөй болбайн капчаар... Эрес эринд өвүрүң ап, Эдилээри чоргаарал-дыр, Эрте мөчөөң ачам күжүр Эскерип-даа чоран магат.

«Эмдик-кара» ишкенимде Эртен оорум чүрүп чоруур, Эрте-часыңг хемчир огул Эмин эрттир дөзөң-дир мен.

Элээр көстүр, аксым чыттыг, Эжим сенден чанып ор бис, Эзиндендир маңгасам кээр, Эрес соруум кыптыгып чор.

Эргиминиң эргеледиң, Эмин суйбап, часыдыкшааш, Эрениң ашпайн сымаранып, Эргелеккен ырым бо-дур:

Эзелиңиз Хемчик унун Эжиң хонук чор бис, уруг, Эге тенең Ондар огул Эде сурган алдың, уруг...

Эвээң дашма ишпедим бе, Эзирий бээр чөгөнчүм, Эртер оорум оңгар көстүр Эпчок баскып, согуналдым.

Эзегинде тынмай чыттың Эмч келгеш, сыңгарыптың... Эринд шимчеп, оңгарыдың Экиңиз деп эжим өрөөң, Эртен дүңө дүжүм багай,

Эмдик атың октаган мен, Эзелиңиз ургайрыңың Эрини тепкеш, сыңмаан-дыр мен.

Эмчи тулуп, шичип көргөш, Эзегиниң чүрүң тырткан, Эрбениңнен сының кескен, Элке кирип орадашкан...

Эзеккенде карак шиммес, Эгиптедир, чоууурталыр... Экиргиде айдаң ачыг, Элег-түрөг көргөш үндүм.

Эпти канан бурген, чаарың Эрги, чаа-даа бертик оштаар, Эзегинде сагыңдыр, Эзегинде саргып ыстаар...

Элеп-түрөп эртен оорун Эпти сактып, төөгүп чоруур... Эчкетелген, эрин салдыг, Экер-оол ден дайлыг мен!

Эни-бакты чуруттундур, Эргий бодап, денеп орда, Эртем-биле чепселенген Эмчи чокта чоулаң хаан!

Эмчилериниң хайгаары Эпти херек аарыг кижичи Эп өскөн азы дег Эмге, таңга чөмгө бээр.

Эзим кирип, эм-оң казар, Эртен дөстүг хамнар чалаар... Эрги тыва чагылдарың Эки-багың даайым билер.

Эртен шагыңг ужуралы Эзириндир караңгы-дыр, Эмчи көрбөң, чеке салгал Эрте мөчүп, сайлалбаң деп?

Эртен үе эгиттинмес, Эки дуза утгундурбас, Эмчи кадың Алла Донгар Экирттиң каан, буян кылган.

Элеэн чылдар шуужу эртен, Эрээң бениң, аарбас-тыр, Эмчи кыстың Алланың Эртеңизге мөгөөр мен.

Эжим-өөрүм дашма сунар, Эртен оорум журуттунар, — Эринд чүгө дээртөс сен, Эпчогун аа, Ондар! — джигир...

Эштериниңиң нуру дээш Эзегимге шүраваас мен, Эртен чазымн катаптавас, Эткен акым элээр мен!

Экпек сунган сөңүн каткаш, Эзим аялп ыдамнаар мен, Экирттиң эрим дээртейин Эзегинде эгидер мен.

Эмнеттириң алганыңга Эзегинде бузуревес, Эзегин сыйгап чадааш, Эр-хей! — джигир деткирлер-дир.

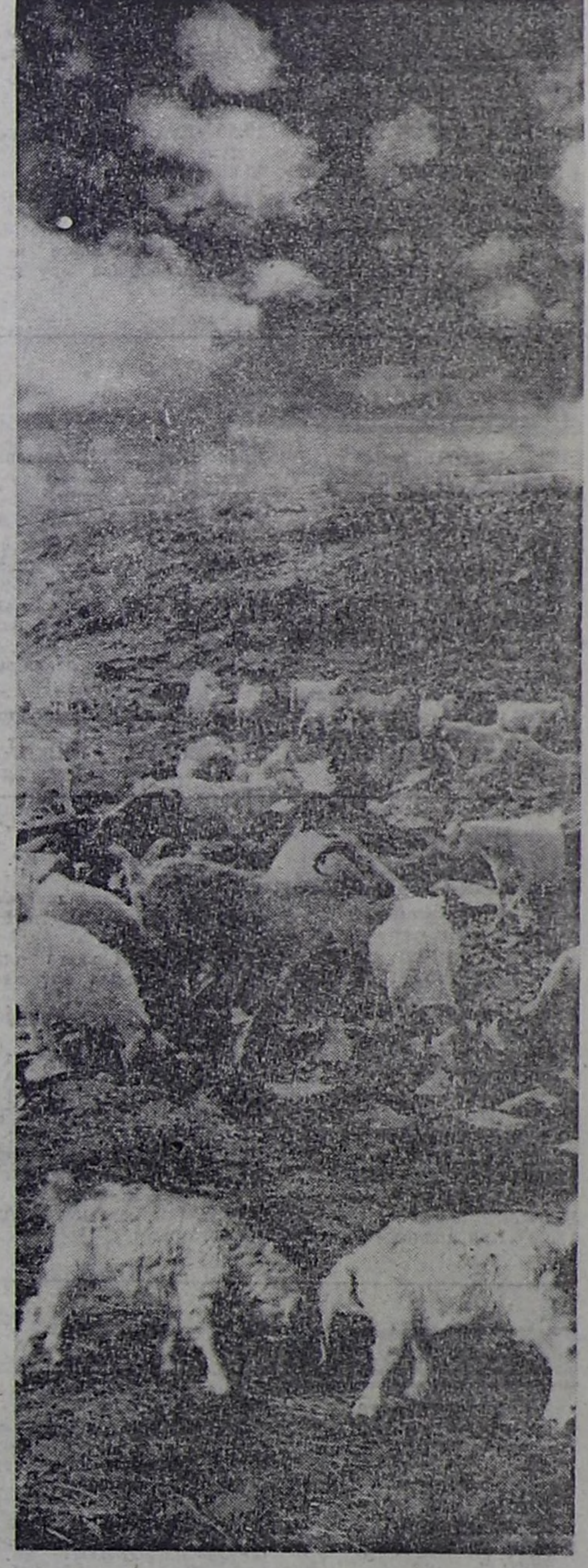
Эзирттиңер акым суксуң Эзегимге чыгап чоран... Эр-дагыр көстүп чылдар Эртен оорум эгечиг-дир.

Эмин эрттир арагалааш, Эндер кылар, эрте мөчүрүң... Эрээң анаа дээртөс дээш Эңир чарып, байырлаштым!

Арачча ОНДАР.

Тываның делгемнеринде

«Дагыл черин дажын төшкөң, Таар ордун дадал чып чир, Дадыккан мал — анай-ошкү, Дамырак суун ханып ижер» деп фото-чурумал.

БҮТПЭЭН УЖУРАЖЫЛГА

Каттырынчыг чечен чугаа

Кудумчуга ийи дүлөй ужуражык келген.

— Эки, чунар-базыңнаарың ол бе?

— Чок, чунар-базыңнаарың ол-дур.

— Харалаан, сени чунар-базыңнаар кижичи деп боладым.

Грузин эгинде хой угерин алган бар чыткан. Кожазы оон айтыр-тыр.

— Хойну кайнаар апар чыдарың ол?

— Бо хой эвес, а хээй деп чыдар-дир Езулуг хой институтта өөренип турар болбазыкка.

Лизага эки уруг долган келген:

— Ашааң сенден дээр берген деп дыңдалым, эң, Коччуг-ла харадалчыг болдур-дур да.

— Ядараан сек джиган хөрөөңер соондан маңнаарыңа ой чүве болгай. Ой шынап ол сөзүңнине эвестир бе?

Бир ашак кудумчуга болу бо-биле чугалажып чоран. Эртин чыткан чорумал оон айтыр-тыр:

— Чүгө болуңар-биле чугалажып чоруур улус боор силер?

— Эки кижичи чугалажырга, сеткил бениң чырыш кызыр-дыр ийиң.

— Вова, ачаңа чайганмай көр. Ол сени чайганмай дээң моңу бербээң болдур ийиң.

— Бир ашак албан черинге ажыл айтыр чедип келген.

— Чүгү кызып билер силер?

— Чер казып болур мен.

— А оон өскө?

— Каспай барып база болур мен.

Элден база болгулаар. Төрөөң Тываыстың бир ырыжың булуңуңа «Сөстөң сөс, сүрүдөн чин» үндүрүң дээң ышпаш ужуражыла болган джигир. Ол дугайы менээ сөөлзүрдү дыңалып келген. Соңуладалар үезинде ужуражылаар бакын аныг. (Кордакчы кижилер чоңун багың төөредип, амыдыралчы азаашкындан аастары хып турар алаар. Чамдыктары чаан, парлар болу берген, оолаштар ортудуң кара дөс кылдыр тепсен кааптар. Президент соңуладаларың үезинде болган чүве болур-ла ыйнаан дээш баштай херекке албаан мен.

Бога-сүлде бичип ораным ужуражыла хараган баштап, калбак чоңга тарай берген. Оон дугайың чоорту эскиттептер силер.

Ядараан, бир кадай-кыс «Арай деп кижичи чүве чугалаарга, чоп каттырар сен, ашааң дээш хойнуңа чыткан ашааның колдуңче ишкөөлөөргө, дөмтиң ордундан аңаарың барып дүшкөн. Ол кара баары каткыкыга каттырып, шала кырынга чүгүлүп чыткан. Оон кудуру сыйнаш, ханыңың басышыкыңы көдүрүңгөн. Күжүрүңү эмчиге чыттырып каан.

«Эстенешкен, хулурушкен, эшпирер, багай ашаамны бакын үңиринер ол-дур, Эртен-даарта багай чүве болза, силерден алимент эвес, а харын пенсия негеп алыр мен. Дүңүгү ол дарганыңы барып сүрүңер. Бо берге үеде эм-дом херек. Азаашкыны күтүңгөн дээш, Авакый болдуң эштерин хүңдиз сымартап келген.

Вичи суур дээрге шичкиш, раднонуң херээ чок. Ыя арзында «Думаалалыг дүштүк кыс хем кыдыңчык маңааш, келбейн бары. Та, дирит, та, өлүг Кижир-оол ирениң Кинтээр-Доруу база ирениң-дир» дээң чижиктиг дүвүрүзүн албайт чыңу бут кызыңга тургузупкан. Ам канчаар, чызырар эвес. Болган таварылыңа хөрөккө шыгап бузуржук-турбайн, канчаар болган-дыр ол-ла хөвээң төөгүң берейн. Көдө черинд көңүс соок кыдуу. Албадал-биле келген соңукуларын хой нууру-оок келбүт ийиз тыныкы. Шүлүг болган оордуккан. Аксы болган Хөлүгү угай черде чүведен чыда каар

бачы дарганың чүлө борбак көстүп, холу шынаар-наар. Черле ыңчаш бзыңаң чылдар ийиз кыларда чыдык хөпкө чыдыктайн, чыгадыкчы су-биле шор көрүшүгү кылар турган-дыр ийиң: узуң кижиче бедик, ортукам кижиче ортукам, чолдак кижиче чолдак, «Азаашкы бичиңиң кончуг» дээң ышпаш, дөмти дарга чазак-чазакыңа сыла берип турар берген:

— Ша-үе бергедээң. Силер бугу аштал, доңуп турар. Кым буруулугуң, ыңчаш? Чазак! Дүңүң бир черге ирт өзөдү. Иизг-хандан өскө илп алыр чүве чок, дөрт оок, арган. Идик улуңуң биле дөмөй, ол дээрге, хойнуң акызы, чачыңаңа сен эмисе турар ужуруң ирт-тир ийиң, иит. Хуна, хуна даадың, дөмти бо бир шыгаава атыг амангыңан ким дээр ийиң мон. Ийе, ийе хойлар ыңгың турда, өшкүлериң байдалы та кандыг чүве. Мээң сан-медээм өзүгаар алырга, четче-менди эвес, төңүзүңгө чедир хоран турар. Мындыг байдал амгы турар чазактың буруу деп дөмти чугалаалым чоп. Ажың-биле сөглөөргө, амгы чазак чазак эвес, а чазаттын мээс безобразды-дир ийиң — дээш, ол ыглаар чыгың куду көргөн.

«Доора будук тон орба» дээңиң ында бир селбер болуң, сергилеме кайгалы-маар оол туруп келгеш:

— Бо буняңың даргавыңы мен дендиң эки билер мен. «Улуг аялга» турган бениң ужуражып турдум. Сеткил четпес мындагылар-иң орунуга Президент кылдыр бо-ла дарга дээр болду бе. Бакы шылаар, лагы сылаар анык кижичи-дир. Кыдаттың башыңы чоран ден ышпаш, байдалы өлүг тур нөөр угаан-сарыңы, өзүг баштыг даргавысты ол дүжүгө олдуртайн кымык олдуртуп бис. Деткир кылдыр силер бугүдөңи кыптыр тур мен, чоңум — дээш, эртиндир көрүңү тура, олдурдан барып чыгааш дээң.

Тарымчалыг сөстөн дөңи даргавыс карааның ийиң хонуга аспаптал алгаш даамчарың калган. Оон хүдүмүрүлдиг ийиз тыныкы, оок клубту чыгар чыгы. Шүлүг болган оордуккан. Аксы болган Хөлүгү угай черде чүведен чыда каар

эвес, хөрөөң ондейтип алган бо тура халып келген.

Ийе харын. Силер деп ыңгып буруң эргелиң дараа боор деп дыңнаан бис. Мээң муруңда сөс алган Арба-оолдун саналын деткиң, чүгө каттыкып болбады. Ажырабас, таарымчалыг чүве-дир. Мал-маганың четче-мендиниң, баш саның дугайында дыкка шын машина-балгаг дилээрге, «ыңчалыңар чө, дө» деп каар, дендиң-ле буняңың дарга. Оюң-тогла, таңчы мансы болганда черле чыда калбас... Ындыг мерген, анык кижичи деткиңиң кымың деткиң бис. Ура! — дээш адын чачсаңга, зал хөк диван. Дөмти кыс эпчоксуңуңуңуң чалың барыла орта эвес, Эпчогун аа, Эрин эрттир хул бузуражып турган, аларын албас кылдыр будап кааптайна мон. Шөгкөр болза, көрөң — джигир аялда дашкыкылар ара-зында шенектең, кулактары кизайыңып сымражып орданар.

Сергек ирей Сембилдиге чүү боор, кара угаан-биле хажымыңчыг жакшап чыдыккан.

— Чо, болуң! Силерни моон муруңда көрбөң билбес улус-тур бис. Соңуладала үнүвө херек чүве болза, бистер-биле бичиң эрте иштертиң турган-дыр ийиң — дээш, ирениңгө боостазың дөңүр дамырлары дят шагбаннары дег шаара берген улам самчыл бар чыткан.

— Огулм, огулукм даадай, даргам. Эки-дир силер, тергениң эки. Чугаалаң турда дөт эгетей каар. Узуур частым. Багай кырган-ачаның үмөзи баштай хой биргилер, багайларды көрүңер. Оон соңда чүгө хөвөз директорлал, кожуңу тергилектиң болбас деп. Амгы ажылыңга оске кижилер тыпты-ла бээр дээш. Чоңуң ажы-төлүң төңнөс. Эки-багай-даа болза амгы даргавыңаң халбактанганмыс дээр боор. Дээди эрге тепкиштеринг чүве болбазыкка. Мени болгаан көрүңер, хал-хуна — дээш, Сембилдей ирей үнө кылаштал чоруй барган. «Баштың аскыр баалаң тегер» дээң ышпаш чылапал чоп оон соң биле уурук-суурук үшө-берген.

Хурал даргам курут элеч көргөш, «Паа дээң. Чугаа буттээң. Хем унуга «Чик-харанкы» күү дооуңу соодуайың артын калган.

Анык кысты шичилеп олтурулаан кезек даргалар хөлбөш кынаш, ажык чугааны биегиң чан-биле албадалчы шилчиде берген. Хурал даргазы:

— Кижир акый, силер малчынаның өмүзүңнинең каш сөстөн чугалаптыңар. Ша-үени камаңа эки боор — дээш кордакчы көрүңер. Күжүр малчын күшүңү туруп келгеш, «мындагы черге, ыңгып чүве кылып эвес мен. Даштың бага алдымың оор-сук алпаар ийиң» дээш үшө хаалаң. База катар хурал хардынар чакан. «Х» — дээң соңда тус черинг хүндүлүг чурткычы Сембилдей ирей туруп келген. Аары кончуг, тап-билээ басышаан ийидере үңүп келгеш, кезек када долгандыр көрүп турган. Зал ыркым аларган. Даргалар көгө куштар дег баштарың ийлендир салгылапкан хоюг, чымчак көрүңгөннер.

— Чүү деп чүү дээр боор. Аас-ооске арай кандай ашак болбазык мен бе. Даргавыңың шүтүм-шяңың чугааың дыңнааш, сагыш-сеткилим хойтпакталып тур. Далай ышпаш эртем-билег деп чүвөң ол-дур. Бо кижичиң ажы-төлүң ыңгып турган болза көрөм. Аалаң келген даргавыс кандың-даа хомудал чок, чачыраш, шымабай кижичи-дир. Мен ону ыңча деп каар, чазыым ол, боттарыңар чүд, чүдүр шыкыңаңар чүд. Күжүр дагыныңың бакы кара, чааттары эгиткени дег

Хурал дугуңуңа салааларын санышылаан, улуз тынып, сыргазын суйбап олтурган ында бир анык кыс шожакап дээш холуң көдүрүң. Хурал даргазы амбары берген. «Бээр, бээр бөже, индирге, Сөкө» — дээш, эде олтурган алган. Кордакчы дарга кыстың хөрөөңден эгелээш, көп-бедиринге чедир

Владимир КАРА-САЛ.

«ШЫН» — ТЕЛЕКӨРҮКЧҮЛЕРГЕ

Понедельник

Июнда допчулал. 11.30 Аялганы тып көрөм. 12.00—12.10 МЕДЭЭЛЕР. СЕНТЯБРЬ 22 БИРГИ ПРОГРАММА РНТ. БИРГИ канал 6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 10.00 Хуулгазыннар шөлү. 11.00 Бут бөмбүүн дуга...

17.30 Делегейни дескиндр. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ. 19.35 Аялганы тып көрөм. 20.00 «Арнын чажырып алган кичи» деп программа. 20.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00 УЕ. 21.45 «Полтергейст-2», т/с. 22.25 Бут бөмбүүн дуга-иында допчулал. 23.55—00.20 МЕДЭЭЛЕР. ИИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 7.00 «Адыр, манал», м/ф.

14.55 Шимчевес хөреңги саядым. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 Волошкинниц акварели. 15.40 Графоман. 15.50 Он экин турбас. 16.00 Чүс чылдын бүдүүзүндө. 16.30 Православ шажын календары. 16.35 Лукморье. 16.55 Вир болуушкунуң төөгүзү. 17.10 «Санта-Барбара», т/с. «ТЫВА» канал 18.05 Сайзак. 18.25 Висти долгадыр хүрөөл. 18.45 МЕДЭЭЛЕР. 18.55 Марш-бросок.

19.10 Идегал. 19.30 ТЫВА ЧЕРДЕ. 19.50 Коллаж. «РОССИЯ» канал 20.00 МЕДЭЭЛЕР. 20.25 «Навахо блюз», уран-чечен фильм. 22.00 Бистиц Пушкин. 22.05 «Ленком-70». Театрның юбилейнге тураскааткан банирлал кежээси. 00.00 МЕДЭЭЛЕР. 00.30 Уезинде. 00.35 Кежээкини мендизи. 01.20 Дежурный кезек. 01.35—02.10 Дээрже чада. УШКУ ПРОГРАММА ХАМААРЫШПАС ТВ канал 10.00 БӨГҮН ЭРТЕН. 13.05 Эр кижилер дугайында ме...

Вторник

СЕНТЯБРЬ 23 БИРГИ ПРОГРАММА РНТ. БИРГИ канал 6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 10.00 «Арнын чажырып алган кичи» деп программа. 10.45 Каткы-хөг панорамазы. 11.20 Хуу библиотека. 11.30 Аялганы тып көрөм. 12.00—12.10 МЕДЭЭЛЕР.

БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 «Куй иштинде улулар», м/с. 15.45 «Хөглүг КВАМпанья» квариете. 15.55 Мультиролла. 16.15 Хуулгазыннар, азы Синема. 16.40 «Гарри — хар кичи», т/с. 17.05 Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү назы-лыгларга. 17.30 Делегейни дескиндр. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ. 19.35 Аялганы тып көрөм. 20.00 ТЕМА. 20.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00 УЕ. 21.45 «Агзар сөөртүкчүзү», уран-чечен фильм. 23.15 «На На» болуктүң концерти. 00.15—00.35 МЕДЭЭЛЕР. ИИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 7.00 «Адыр, манал», м/с. 7.25 «ТИ-маркет». 7.30 Акша кылдыр чер. 7.40 Уезинде.

15.20 Сылдыстар — Кремльде. 15.45 Графоман. 15.55 Он экин турбас. 16.05 «Кызыл дептер». 16.35 Православ шажын календары. 16.40 Лукморье. «ТЫВА» канал 17.00 РСФСР-ниң болгаш Тыва Республиканың улустун арзини М. М. Мунауктун 85 харлаарына. «Дерсу Узала», уран-чечен фильм. 1-ти кезээ. 19.10 МЕДЭЭЛЕР. 19.20 Дилалог. 19.40 МЕДЭЭЛЕР. 19.50 Коллаж.

«РОССИЯ» канал 20.00 МЕДЭЭЛЕР. 20.25 Национал эрге-ажык. 20.55 «Уран-чечен фильм». 22.35 Вистиц Пушкин. 22.40 Дежурный кезек. 23.00 Хөгжүмүг коппажыгаш. 00.00 МЕДЭЭЛЕР. 00.32—00.40 Уезинде. УШКУ ПРОГРАММА ХАМААРЫШПАС ТВ канал 10.00 БӨГҮН ЭРТЕН. 13.05 Эр кижилер дугайында ме...

среда

СЕНТЯБРЬ 24 БИРГИ ПРОГРАММА РНТ. БИРГИ канал 6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 10.00 ТЕМА. 10.45 Дирг амытаннар ай-мза. 11.20 Хуу библиотека. 11.30 Аялганы тып көрөм. 12.00—12.10 МЕДЭЭЛЕР. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.25 «Куй иштинде улулар», м/с.

15.40 Каткы болгаш К°. 15.50 До-ми-соль. 16.15 Дугулинниц кыггыам. 16.40 «Гарри — хар кичи», т/с. 17.05 Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү назы-лыгларга. 17.30 Делегейни дескиндр. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ. 19.35 Аялганы тып көрөм. 20.00 «Утпазыннар дээш...» Николай Волков. 20.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00 УЕ. 21.45 Бирги каналдың баштайгы көргүзүү. «Кудал-ралдын үези ам-даа келбээ», уран-чечен фильм. 23.35 Хоккей. Евролига. «Торпедо» (Ярославль) — «Лиле» (Швеция). 00.15—00.25 МЕДЭЭЛЕР. ИИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 7.00 «Адыр, манал», т/с. 7.25 «ТИ-маркет». 7.30 Акша кылдыр чер. 7.40 Уезинде. 7.45 Дежурный кезек. 8.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.20 «Артындан хат», т/с. 9.05 Национал эрге-ажык. 9.35 Бараннарны — почта дамчыштыр.

15.35 Россиянын алдын кар-тазы Г. Горюховец. 16.00 Православ шажын календары. 16.05 Лукморье. 16.25 Вир болуушкунуң төөгүзү. 16.40 «Санта-Барбара», т/с. «ТЫВА» канал 17.35 «Дерсу Узала», уран-чечен фильм. 2-ти кезээ. 18.20 МЕДЭЭЛЕР. 18.30 Россиянын Азия ке-зезинде элэди оолдар ар-зында хостуг хүреш мар-тылаазын репортаж. 19.00 Көззэ амырлар. 19.20 Президентиниң ажыл-даар кабинетинде. 19.40 МЕДЭЭЛЕР. 19.50 Коллаж.

«РОССИЯ» канал 20.00 МЕДЭЭЛЕР. 20.20 Национал эрге-ажык. 20.50 «Интатор», уран-чечен фильм. 22.30 Вистиц Пушкин. 22.35 Дээрже чада. 23.00 «Обломов» кафе. 23.40 Дежурный кезек. 00.00 МЕДЭЭЛЕР. 00.32—00.45 Уезинде. УШКУ ПРОГРАММА ХАМААРЫШПАС ТВ канал 10.00 БӨГҮН ЭРТЕН. 13.05 Эр кижилер дугайында ме...

Четверг

СЕНТЯБРЬ 25 БИРГИ ПРОГРАММА РНТ. БИРГИ канал 6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 10.00 «Утпазыннар дээш...» Николай Волков. 10.45 Аян-чорукчулар клубу. 11.30 Хуу библиотека. 11.35 Смак. 12.00—12.10 МЕДЭЭЛЕР. 15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 «Куй иштинде улу-лар», м/с. 15.40 «Парад-алле». Анапа-да цирк фестивалы. 16.10 Лего-го. 16.40 «Гарри — хар кичи», т/с. 17.05 Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү назы-лыгларга. 17.30 Делегейни дескиндр. 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 19.10 СОЛУН КИЖИЛЕР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ. 19.35 Аялганы тып көрөм. 20.00 «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00 УЕ. 21.45 Бирги каналдың баштайгы көргүзүү. «Кудал-ралдын үези ам-даа келбээ», уран-чечен фильм. 23.35 Хоккей. Евролига. «Торпедо» (Ярославль) — «Лиле» (Швеция). 00.15—00.25 МЕДЭЭЛЕР. ИИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 7.00 «Адыр, манал», м/ф. 7.25 «ТИ-маркет». 7.30 Акша кылдыр чер. 7.40 Уезинде. 7.45 Дежурный кезек. 8.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.20 «Артындан хат», т/с. 9.05 Национал эрге-ажык. 9.35 Бараннарны — почта дамчыштыр.

15.20 Кижилер, акшпалар, амдырал... 15.45 Мультифильмер. 16.00 Графоман. 16.10 Он экин турбас. 16.20 Силерниң алды тала-зы-биле байдалыңар. 16.45 Православ шажын календары. 16.50 Лукморье. 17.10 Вир болуушкунуң төөгүзү. 17.25 «Санта-Барбара», т/с. «ТЫВА» канал 18.20 Вэжы Бедик Бай-ла-Тайган. 18.30 Эзир чуртунуң хөө-нери Максин Мунаук. 18.50 МЕДЭЭЛЕР. 19.00 Эмчи эжнис. 19.35 МЕДЭЭЛЕР.

14.15 «Мен база мээң ыдым», дог-шоу. 14.50 Кинолар дугайында ме-дээлер. 15.00 Херэжеңнер дугайында ме-дээлер. «Танцы шөлү-дө», мелодрма, 1-ти кезээ (АКШ). 16.00 БӨГҮН ХҮНДУС. 16.15 Эрги телевизор. «РОССИЯ» канал 17.35 «Мээн амырларым» — киноаграф. 18.05 «Артындан хат», т/с. 19.05 Кежээкини мендизи. ХАМААРЫШПАС ТВ канал 20.00 БӨГҮН ХҮНДУС. 20.20 Сан-хөө болгаш биз-нес. 20.30 «Сезам кудумчу». 21.00 «XX чүс чыл дайын-нарда», барымдаалыг се-

Пятница

СЕНТЯБРЬ 26 БИРГИ ПРОГРАММА РНТ. БИРГИ канал 6.00 ЭРТЕНГИНИН МЕНДИЗИ. 9.00 МЕДЭЭЛЕР. 9.15 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 10.05 «Мээн өг-бүлө: хоп-кочу». 10.45 Дегереи бажында барда. 11.25 Ойна-ла, гармонь.

12.00—12.10 МЕДЭЭЛЕР. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 «Харгыга-өлүрүкчү», уран-чечен фильм. 16.50 «Сезам кудумчу». 17.25 «50х50». 18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», т/с. 19.15 КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ. 19.45 Хуулгазыннар шөлү. 20.45 «Тамчыктыг удунар, чаштар». 21.00 УЕ. 21.45 «Он ийи сандай», уран-чечен фильм, 1-ти сериясы. 23.10 КӨРҮШ. 23.55 МЕДЭЭЛЕР. 00.20—00.35 Пресс-экспресс. ИИГИ ПРОГРАММА «РОССИЯ» канал 7.00 «Адыр, манал», м/ф. 7.25 «ТИ-маркет». 7.30 Акша кылдыр чер. 7.40 Уезинде. 7.45 Дежурный кезек. 8.00 МЕДЭЭЛЕР. 8.20 «Артындан хат», т/с. 9.05 Национал эрге-ажык. 9.35 Бараннарны — почта дамчыштыр. 9.45 «Санта-Барбара», т/с. 10.35 Бараннарны — почта дамчыштыр.

16.45 Лукморье. 17.05 Вир болуушкунуң төөгүзү. 17.20 «Санта-Барбара», т/с. «ТЫВА» канал 18.15 Чалын назын. 18.55 МЕДЭЭЛЕР. 19.05 Уежилеривис ову-р-хе-вири. 19.25 АВИА ТӨВҮ. 19.45 Коллаж. «РОССИЯ» канал 20.00 МЕДЭЭЛЕР. 20.25 Национал эрге-ажык. 21.00 «Иржым дун», т/с. 22.05 Слабо. 22.40 Вистиц Пушкин.

22.45 Дежурный кезек. 23.00 Дээрже чада. 23.30 Делегей хоорайлары-ның дүңкөи амырлары. 00.00 МЕДЭЭЛЕР. 00.32—00.45 Уезинде. УШКУ ПРОГРАММА ХАМААРЫШПАС ТВ канал 10.00 БӨГҮН ЭРТЕН. 13.05 Эр кижилер дугайында ме...

Чарлалдар Бюрозу

Сибирянин Хергелд кооперациянын университетиниң бүгү курстарынын студенттериниң ийити хура-чы бо чыл-дың октябрь 25-те 10.00 шакта болур. Өөредилге тээп төлөвир төлөзүрүн хуусаазы 1997 чыл-дың октябрь 25-те төнер. Өөредилге дээш төлөвир төлө-вириниң үндүрөр. Кызылдын коммерциялыг техникумуун III курсунуң бот-өөрдилгелер сургууларынның тургузукчу сессиязы октябрь 6-дан 18-ке чедир болуп эртер. А IV курсуу — 1997 чылдың октябрь 13-тен 25-ке чедир болур. Өөредилге дээш төлөвир төлөзүрүн сессияже киирбес. Кызылдын коммерциялыг техникуму.

ТУДА АКША-БИЛЕ

«Кызылдын этт комбинаты» кызылгарлаттыгтан акци-онер ийитилеи хаван ээдин бир килограммада 12000 рубль-биле кызылгар чок хүлээп ал турар. Садып хүлээдири-биле комбинатка келир.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Ча-заа болгаш «Шын» солун редакциянын коллек-тивни.

Кол редактор Василий ХОМШКУ.

ЧИИК ӨРТЕК-БИЛЕ

«Шын» солун редакциязы Ленин, Сталинниң ажыл-дарының томнарны, мебель аймаан база биллилар столун дугуржулга суугаар чиик өртек-биле садып турар. Адреси: Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, 2-ги кат.

САДЫП АЛЫҢАР

ДАРААЗЫНДА БАРААННАРНЫ оон садып ап болур: Манка крупна килограммада — 4100 рубль. Рис крупна килограммада — 4800 рубль. Сула крупназы «—» — 2600 рубль. Перловка «—» — 3000 рубль. Печенье «—» — 12500—13600 рубль. Карамель «—» — 14000—15000 рубль. Конфеталар «—» — 20000 рубль. Үнүш үзү «—» — 8400 рубль. Фильмтриг сигареталар шт. — 1700—2100 рубль. Борш (лааза) — 5700 рубль. Шажаң сава Ойнарактар Урулгарга трикотаж. «Косператор» садылга улетпур болгаш аш-чем бараан-нарынны аныз ботур ассортименттери бар. Садып алган барааннарны сөөртүп алырынга транспортчу бээр. Бистиң адресивис: Кызыл хоорай Мир кудумчу-су, 13. Тел. 2-43-61, 2-43-57.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Вера КУУЛАР (кол редак-торниц орадакчызы), Светлана МОНГУШ (харыс-салаалыг секретары), Галына МАСНЫК-ООЛ (килдис эргелекчи), Арапчор ОКСУР (килдис эргелекчи). РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер — 3-43-26; кол редакторниц орадакчызы — 3-33-91; харыс-салаалыг секретары 3-34-92; орадакчызы — 3-45-93.

РЕСПУБЛИКАДА СОЛУННАР ХОЙ, ЫНЧАЛЗА-ДАА «ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫ» ЧАҢГЫС!

1998 чылдың бирги чартынын солуннар, сеткүүлдер чагыдылгаа эгелзэн. «Тываның аныяктары» солунун чагыдылгаа эртээспэн, хөвөр аркан. Чагыдылганың чарты чылда эртээ—45 муң рубль, 1 айла—7500, 3 айла —22500 рубль. «Тывапечатьтын» бүгү киоскилеринге база «ТА»-нын чагыдылгааны кылдып ап болур. Киоскиден алыр кылдыр чагыдылгаа өртек чиик—40 муң рубль. Силерниң «ТА»-ны чагыдып алырыңар дээрле-ле номчуштур солуну ледик турарыңар-дыр. Ынчанга силерниң ча-гыдылгаага чаладымыс, хүндүлүг номчукуч.

КОНКУРС

«Росвизинформун» Тыва Республикада Харылаа болгаш информатика талазы-биле күрүнө бүдүрүлгези Тес-Хем болгаш Эвур кооперацияның Самагалдайда база Хандатайында өлкери-харылаа бөлдириче кол бухгалтерлер болуп ажылдаарынга конкурсту чарлап тур. Эргекчө чолуа итегелдер: бот-оругла-чарыгалыг бү-дүрүлгелерге кол бухгалтер болуп үш чылдан эвээш энес ажылдан стажтыг кичи болур. Харылаадыр телефону: 3-66-55, 2-10-21.

Шагаан-Арыг хоорай чагыргазы ук хоорай чагыргазы-ның даргазы Екатерина Хурен-оолуна Хаянга оң адааы Хурен-оол Карбуевич МОНГУШУН

ур болгаш аар араанының соонда, 65 харлап чорааш мөчээни-биле холбаштыр оң дөргүл-төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдылды илгерилеп тур.

Тыва Республиканың К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотекказы оң директору Садак Очур-оолуна Сал-чакна дунмазы Валерий Очур-оолуниң ООРЖАКТЫҢ

оңал-ондакка таварышкы мөчээни-биле холбаштыр мөч-чез кижиниң авазында, дөргүл-төрелдеринге, чоок кижилеринге ханы кажыдылды илгерилеп тур. «Шыңнын» редакция коллективни, ук солунуң чүрүкчү-зу чорааш Ян Санчатовиң ЧОЛДАКТЫҢ 1997 чылдың сентябрь 13-те, аар аарыга таварышкы, 61 харлап бар чорааш мөчээни-биле холбаштыр оң өг-бүлөзүнге, чоок дөргүл-төрелдеринге, эш-өөрүнге ханы кажыдылды илгерилеп тур.

Агар сабын: КБ «Тыва кредит» № 363406, корр. сч. 700161629. МФО 049304729. ИНН — 1701008465.

Солун Россия Федерациянын Парлала болгаш, масса-лыг информация чөвөктериниң талаа-биле хоюлузу-луданың чагыдылгаага конкурту болгаш бүртүкел-дик Тыва девискээр эргелекчи бүртүктетингиз. Бүртүктетпеге дугайы — Т 00007. Солунда парлаттыган материалны авторларының бодаллары редакцияның тургузу-биле дүшпей барып бол-дур. Аыттыгын саанары болгаш өскө-лаа фактылары, лыналыгылары дээш авторлар боттары харылаар.